

עשיית מצוה במקום ספק

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֹמַר אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לִנְפֹשׁ לֹא יִטְמָא בְּעַמּוּי כִּי אִם לְשֹׂארוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו לֵאמֹר וְלֹאֲבִיו וְלִבְנוֹ וְלִבְתּוֹ וְלֹאֲחִיו וְלֹאֲחֻתּוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוּבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא הִיתָה לְאִישׁ לֵה יִטְמָא" (ויקרא כא, א-ג)

להטמא לספק קרוב

הנה שנינו בתו"כ (ספרא, א) עה"פ "לה יטמא" - מטמא הוא על הוודאי, ואינו מטמא על הספק. ותמה בנימוק"י (הלכות קטנות - טומאה א, ב) דלמאי איצטריך דאי למעוטי ספק בן קיימא דלא מטמא פשיטא, דהא אמרינן לעיל דאין מטמא לנפלים וספק איסורא לחומרא. ואי למעוטי בני תערובות כגון כהנת וישראלית שילדו במחבא וקמ"ל דלא יטמא לאחד מהם, ה"נ פשיטא דספק איסורא לחומרא.

ואכן מכוח קושיא זו הסיק הרמב"ן (תורת האדם שער האבל - ענין האבלות) שאין כאן דרשה אמיתית אלא אסמכתא בעלמא, ולכן יש לחלק בין איסור טומאה לדין אונן ואבלות. וז"ל דאע"ג דתניא לה יטמא - על הודאי הוא מיטמא ואינו מיטמא על הספק, אפ"ה מתאבל ואונן על הספק. דלענין ספקות ליכא למיגרמר אבלות ואנינות מטומאה, דהתם איכא איסורא דטומאת כהן ולא אתי עשה דספק ודחי לא תעשה ודאי, ואני סבור שזה שאמרו לה יטמא על הודאי הוא מטמא ואינו מטמא על הספק, אסמכתא בעלמא הוא דנקיט בה קרא, דלא מיצטריך קרא למעוטי ספיקא לטומאה שאין ספק מצוה מוציא מידי ודאי איסורא, עכ"ל.

במקום רוב

והנה במנח"ח (רסד) כתב ליישב ע"פ דברי הרא"ש המפורסמים (הובאו דבריו בשטמ"ק ב"מ ו, א גבי קפץ א' מן המנויים) דכל היכי דהתורה אמרה בפירוש דלא מהני ספק, לא מהני אף אי איכא רוב, דהא אף רוב לא נפיק מכלל ספק. ומה"ט היכא דאיכא רובא נמי אמרינן עשירי וודאי ולא עשירי ספק. ולכן ספק ספקא ברה"י טמא, דהתורה אסרתו אף במקום ספק.

ומעתה בנדו"ד נמי, היות ומבואר ברמב"ם (אבלות, ב) דאינו מטמא על הספיקות דכתיב לה יטמא - מטמא על הודאי ואינו מטמא על הספק, נמשו"ה לא אזלינן נמי בתר רובא כלל, ואינו רשאי לטמא לנפלים הגם דאיכא רובא בני קיימא.

ולפי"ז מיושב שפיר שפיר בפשיטות קושיית הנמוק"י, דהא אלמלא כתבה התורה מקרא זה דמטמא לוודאי, הו"א דאזלינן בתר רובא ויטמא לנפל דהא איכא רובא. או בגוונא דהיה בתוך הקרובים אדם אחד רחוק ופירש אחד, דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, סד"א דאזלינן בתר רובא, וכיון דגזרה תורה דלא יטמא על הספיקות לא אזלינן גביה בתר רובא כמש"כ הרא"ש.

הלכה כדברי המיקל באבל

ועל דרך זה כתב המנח"ח לבאר הא דקי"ל בכל דוכתי דהלכה כדברי המיקל באבל, ובתוס' ביבמות ובפ' יש בכור כתבו דה"ט משום דהוי ספק דרבנן. ומעתה לשיטת הרמב"ם ודעימיה דאבילות דיום הראשון היא מהתורה יקשה מדוע הוא לקולא, ואף כנגד רוב אזלינן כדברי המיקל, ואין מתאבלים על נפלים אף דרובם בני קיימא.

אכן להנ"ל ניחא, דהא הרמב"ם כתב דמצות טומאה היא גופא מצות אבלות ידיה, ומצווה זו מדאורייתא ילפינן ממקרא זה, ומעתה כיון דאמרה תורה לה יטמא ואין מטמא על הספק, א"כ נמצא דלענין אבלות הוי כאילו כתוב בפירוש דעל הוודאי מתאבל שהרי הוא בכלל יטמא, ואם אינו מטמא על הספק אינו מתאבל על הספק נמי. וכיון דכתבה תורה בפירוש דאינו מתאבל על הספקות, ורוב"ס הוי נמי בכלל ספקות כפי שנתבאר, א"כ אי"צ כלל להתאבל על הספיקות אף במקום רוב, אף לדעת הסוברים דאבילות דאורייתא.

אבלות וטומאה

והנה כתב הרמב"ם (אבל ב, ו) וז"ל כמה חמורה מצות אבלות, שהרי נדחת לו הטומאה מפני קרוביו כדי שיתעסק עמה ויתאבל עליה, שנאמר כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו וגו' לה יטמא מצות עשה, שאם לא רצה להטמא מטמאין אותו על כרחו, עכ"ל.

ואילו לעיל (שם א, א) כתב הרמב"ם וז"ל מצות עשה להתאבל על הקרובים, שנאמר ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה', ואין אבילות מן התורה אלא ביום ראשון בלבד שהוא יום המיתה ויום הקבורה, אבל שאר השבעה ימים אינו דין תורה, אע"פ שנאמר בתורה ויעש לאביו אבל שבעת ימים ניתנה תורה ונתחדשה הלכה, ומשה רבינו תקן להם לישראל שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה, עכ"ל.

ובכס"מ תמה עליו דהא במקרא לא צווה אהרון על האבילות, אלא אמר שלא ייטב בעיני ה' שיאכלו חטאת באותו היום.

והביא דבסה"מ (לז) כתב וז"ל היא שנצטוו הכהנים שיטמאו לקרובים, וזה בעצמו הוא מצות איבול, כלומר כל איש מישראל חייב להתאבל על קרוביו, כלומר חמשה מתי מצוה, ולחזק חיוב זה ביאר אותו בכהן שהוא מוזהר על הטומאה שיטמא על כל פנים כשאר ישראל כדי שלא יחלש דין אבילות, עכ"ל.

אכן כתב בכס"מ דאף ראייה זו תמוהה, דהא טומאה ענין אחד ואילו אבלות ענין אחר, ואם ציווה על טומאת קרוביו אין במשמע שאף יתאבל עליהם.

מלקות על טומאת ספק קרוב

ובעיקר דברי הרמב"ן דלא בעינן קרא לאסור טומאה לספק קרוב, הנה בקובץ הערות (עב, ו) הקשה די"ל דממעטין ליה בתורת ודאי ולא מספק, דבספק קרובו אין כאן כלל מצות טומאה, אף אי קמי שמיא גליא דהוא קרובו. ונ"מ בזה דאם נטמא לספק קרובו לוקה על כך כאילו נטמא לרחוק ממנו.

אכן כתב דמוכח מהסוגיא כדברי הרמב"ן דאין המיעוט בתורת ודאי אלא בתורת ספק, דהנה איתא התם (יבמות ק, ב) גבי מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה, ועתה אין ידוע אם בן תשעה לראשון אם בן שבעה לאחרון, הדין הוא דאם שניהם כהנים אין מטמאין לו דכל חד וחד דלמא לאו בריה הוא. ומקשינן אמאי אינו מטמא לראשון ממה נפשך דאי בריה הוא שפיר קא מטמא ליה, ואי בר בתרא הוא שפיר קא מטמא ליה דחלל הוא.

ומעתה יקשה דמאי פריך כלל, הא שפיר י"ל דשמא בן הראשון הוא וחשיב כהן כשר לכל דבר, ומ"מ אינו מיטמא לו, משום דרחמנא מיעטיה דאינו מיטמא על הספק בתורת ודאי, ומזה הכריח הרמב"ן דקרא אינו אלא אסמכתא בעלמא.

עשה דוחה ל"ת

עוד הביא המנח"ח בשם האנשי שם, דהו"א כיון דמצוה להיטמא אם כן ספיקא לחומרא ויטמא. אך תמה המנח"ח דהא לא אשכחן בשום דוכתא דספק מצווה דחי איסורא.

אכן הפרמ"ג בספרו תיבת גמא (לך לך, ב) דן האם ספק מ"ע דוחה ל"ת וודאי. עוד דן ודא"ל דלא דחי אם כן מהו שידחה ספק מ"ע לספק ל"ת. וכתב דלמ"ד ספק דאורייתא מדאורייתא לחומרא, הרי הוא מחויב בציווי מן התורה. ובתורת הבית (הארוך) משמע **דספק כוודאי** אלא דמ"מ אין לוקה בספק, וא"כ נמצא **דספק מ"ע דינו כוודאי ודוחה ל"ת וודאי**.

ובספר חבצלת השרון תמה על כך מהא דתנן (ראש השנה כט, א) דטומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו, ופירש"י (ד"ה אינו מוציא את מינו) טומטום כמותו, שמא תוקע זה נקבה, וחברו זכר. ואם איתא דספק מ"ע כוודאי אם כן אמאי אינו מוציא את שאינו מינו הלא הוא מחויב בכך בתורת וודאי.

והעירו לי שאין כוונת ספק כוודאי שאין חילוק ביניהם, אלא רק דקיומו של המסופק הוא קיום מצוה בתורת ודאי ולא רק ספק קיום, ולכן לענין דחיה שפיר כתב הפרמ"ג שדוחה ל"ת וודאי. אבל ודאי יש חילוק לגבי המחייב

בין היכא דהמחייב הוא מחמת הספק להיכא שמחייב בודאי, ולכך טומטום אינו מוציא אחרים, דאם הוא נקבה חיובו הוא מחמת היותו מסופק ולהצד שחברו זכר המחייב ידיה הוא בודאי.

האם ספק כהן מותר לעלות לדוכן

כדברי המנ"ח מבואר בכתב סופר (או"ח, יד) דדן בדבר ספק כהן ספק ישראל, אם מותר ומחויב לשאת כפיו, או אסור משום ספק שמא לאו כהן הוא ועובר בעשה דזר העולה לדוכן, או נימא דספק עשה שמא כהן הוא דחי לספק איסור עשה דשמא זר הוא.

וכתב להוכיח דלא אמרינן כה"ג דעשה דוחה ל"ת, דהנה בגמ' (כתובות כד, ב) דנו אי מעלין מנשיאות כפים ליוחסין, ואי נימא דספק כהן מחויב לעלות לדוכן לשאת כפיו, אם כן כיצד מעלין ממנו ליוחסין הא דלמא ספק כהן הוא.

והטעם לכך, משום דעד כאן לא ילפינן מכלאים בציצית אלא דוודאי עשה דחי ל"ת דבהכי מקיים המצווה בוודאי ולהכי דחינן ל"ת מפני העשה, אך בספק אפשר דיעבור בל"ת שלא במקום מצווה ולא יקיים מצווה כלל, וכה"ג מנ"ל דדחי.

וכן הוכיח ממה שהוכיחו התוס' (ר"ה לג, א) שברכה לבטלה אינו אלא איסור דרבנן, דאלת"ה איך ספק אמר אמת ויציב חוזר וקורא, ואי ספק עשה דוחה לספק ל"ת, לא קשה מידי, דאני ספק לא אמר דוחה ל"ת ד"לא תשא", וע"כ דפשיטא ליה לתוס' דספק עשה אינו דוחה ל"ת וודאי.

ספק בירך ברכת המזון להוציא מי שוודאי לא בירך

כדברי הפרמ"ג כתב גם בפר"ח, דהנה כתב בשו"ע (או"ח קפד, ד) וז"ל אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך מספק, מפני שהיא מן התורה, עכ"ל.

וכתב הפר"ח דמכל מקום לא מצי להוציא אחרים שלא בירכו בוודאות, דמאי דקי"ל ספיקא דאורייתא לחומרא אינו אלא מדבריהם, ולא אתי דדבריהם ומפיק דאורייתא. ומשמע דאם ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא שפיר יכול להוציא את המחויב בוודאי. ואולם קשה כנ"ל מההיא דטומטום.

ועי' לקמן שהבאנו שיש פוסקים שמחלקים בין היכא שיש וודאי חיוב וספק אם יצא ידי חובתו, להיכא שיש ספק אם בכלל חלה עליו חיוב. ולדבריהם ניהא דברי הפר"ח, דטומטום הוי ספק בעיקר החיוב, משא"כ בספק אם ברך ברכה"מ.

אמנם בשו"ת הגרע"א (קמא, ו) פליג על דברי הפר"ח ולדעתו אף לדברי הפוסקים דספק דאורייתא מדאורייתא לחומרא, מ"מ אינו מחויב בזה אלא בגדר ספק, וא"כ אין האחר יוצא בשמיעתו זו, דאכתי הרי הוא בספק חיוב, דשמא המוציא בירך ולא יצא ידי חובתו בשמיעתו ממנו.

אע"פ שיצא מוציא

אולם למעשה הסיק הגרע"א דהיות ומדינא אף בברהמ"ז אמרינן דאע"פ שיצא מוציא ככל ברכת המצוות, אלא דאסמכוה אקרא דואכלת ושבעת דדוקא מי שאכל יברך, ומה"ט אף האוכל כזית דגן הגם דאין חיובו אלא מדרבנן, מ"מ בידו להוציא את מי שאכל כדי שביעה. לכן אפשר נמי דאף כאשר אנו יודעים בוודאות שהשומע לא בירך כלל, מ"מ יוצא בברכת המברך אע"פ שאינו חייב אלא מספק אפילו להרמב"ם דספק דאורייתא מן התורה לקולא, דהא המחויב בברהמ"ז מדרבנן ג"כ יכול להוציא למחויב דאורייתא, כמו באוכל כזית דגן דיכול להוציא למי שאכל כדי שביעה.

עוסק בספק מצוה

והנה באמרי בינה (או"ח, יג) כתב להסתפק היכא דעוסק בספק מצווה דמחויב לקיימה מספק, האם אמרינן דאית ליה פטור דעוסק במצווה פטור מן המצווה, או שמא אמרינן דאין ספק מוציא מידי ודאי.

וכתב דלא מבעי אי נקטינן דספק דאורייתא מדאורייתא לקולא ולא אזלינן לחומרא אלא מדרבנן, ד"ל דלא אלים חיוב זה לפוטרו ממצווה מדאורייתא, אלא אף אי נקטינן דספק דאורייתא מדאורייתא לחומרא, מ"מ מסתבר דאין ספק מוציא מידי ודאי.

אך כתב, דמהא דקיי"ל כרבי יוסף דשומר אבידה כשומר שחר, בההוא הנאה דפטור למיתב רפתא לעניא, ולא אישתמיט אחד מהפוסקים למימר דהיינו דווקא בידוע בבירור דהיא אבדת ישראל, אך אם נמצאה האבדה בעיר שיש בה מחצה עכו"ם ומחצה ישראל דההלכה היא דחייב להכריז אף אם אינו יודע דמישראל נפל כמבואר בחו"מ (רנט), דכה"ג כיון דאינו יודע דהוי דישאל לא הוי שומר שחר, כיון דאינו אלא עוסק בספק מצוה. ובהכרח דכיון דמ"מ מספק מוטלת עליו המצווה דלמא דישאל הוא אם כן פטור ממצווה, והסיק דצ"ע לדינא.

עוסק במצווה דרבנן

והנה בקובץ שעורים (ב, לב) הביא דהשאגת אריה (לז) ס"ל דהעוסק בספק מצוה אינו פטור ממצווה ודאית. והרבה לתמוה עליו דהא העוסק במצווה דרבנן פטור ממצווה דאורייתא, דהא הלכה זו ילפינן מקרא דבשבתך בשבת דידך הוא דמחייבת ולא בשבת דמצווה, והלא אף העוסק במצווה דרבנן לא מיקרי שבת דידך.

ומביא ראיה לזה מדמצינו גבי קציר העומר דנאמר ראשית קצירכם ואמרין פרט לקציר דמצווה, דשרי לקצור קודם העומר, והלא לצורך מצוה דרבנן נמי שרי לקצור, דלא מיקרי קצירכם כדאיתא במנחות (עב, א) בזה"ל קוצרין מפני הנטיעות ומפני בית האבל ומפני בית המדרש, מאי טעמא קצירכם אמר רחמנא ולא קציר מצווה, עכ"ל.

וכן מצינו בבן סורר ומורה, דאינו נעשה בן סורר ומורה אם אכל בסעודת מצווה או איסור, ואף באיסור דרבנן אינו נעשה בכך בן סורר ומורה כדאיתא בסנהדרין (ע, א).

ומעתה י"ל דהכי נמי אף העוסק בספק מצווה לא מיקרי שבת דידך, דלא גרע ספק דאורייתא ממצווה דרבנן.

עוסק בהכשר מצוה

ובקובץ הערות (מח) הוסיף הגרא"ו דאף העוסק בהכשר מצוה כסופר סת"ם – פטור מן המצווה, כדאיתא בסוכה (כו, א) דאמנם כתיבת התפילין אינה גוף המצווה אלא הנחתן, מ"מ כאשר עוסק בהכשר מצווה לא מיקרי שבת דידך. מיהו כל זה דווקא כאשר עוסק בזה לשם מצווה כמבואר ברש"י שם (ד"ה תגריהן) וז"ל להמציאן לצריך להן, עכ"ל. אך אם עוסק בזה לצורך עצמו להשיג רוח שפיר מיקרי שבת דידך (ועי' בביאור"ל לח ד"ה הם).

וכן העלה בשדי חמד (מערכת ע כלל מה) דאף העוסק במצווה דרבנן נקטינן דהעוסק במצווה פטור מן המצווה דאורייתא, עי"ש.

מצות הקבלת פני רבו בזה"ז

ונראה דלאור דבריו ניתן ליישב דברי הנודע ביהודה הקשים, שכתב (תנינא או"ח, צד) דבזה"ז אין נוהגת מצוות הקבלת פני רבו ברגל, הואיל ואין מצוות עלייה לרגל נוהגת בזה"ז. ותמהו רבים על דבריו מהא דמצינו בסוכה (י, ב) דרב חסדא ורבה בר רב הונא אמרו לרב נחמן אנן שלוחי מצוה אנן ופטורין מן הסוכה, ופירש"י וז"ל שלוחי מצוה אנן להקביל פני ראש גולה, **דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, ופטורין כדתנן שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה**, עכ"ל. הרי דרב חסדא ורבה בר רב הונא שחיו אחר החורבן, ועם זאת פטרו עצמם ממצוות סוכה כיון דהיו עסוקים **בחובתם** להקביל פני רבם ברגל. הא קמן דחיוב זה נוהג אף לאחר החורבן.

עוסק במצווה קיומית

אכן נראה דלפי מש"כ הגרא"ו דאף העוסק במצווה דרבנן פטור מן המצוות, משום דלא הוי לכת דידך, אם כן ה"נ י"ל דאף העוסק במצווה קיומית פטור ממצווה חיובית. ומעתה אמנם לדעת הנוב"י אין חיוב להקביל פני רבו, מכל מקום אף בזה"ז עכ"פ מצווה קיומית יש בדבר, ואם כן בעת עסקו במצווה זו נפטר מכל מצווה אחרת, אף ממצוות סוכה דהוי מצווה חיובית. איברא דאכתי לשון רש"י **דחייב** להקביל פני רבו ברגל סותר לדברי הנודב"י, וצ"ע.

ברכה על ספק מצווה

והנה נחלקו הראשונים בדבר אדם המחויב לקיים מצווה מספק האם מברך עליה. דהנה שנינו בחולין (פג, ב) דם הכוי בעי כיסוי מספק, וברא"ש (חולין ו, א) הביא דעת הרבינו יונה דאף בעי ברכה.

והוכיח כדבריו מהא דאיתא בפרק במה מדליקין (שבת כג, א) דאין מברכין על הדמאי מפני שהוא ספק דדבריהם, דמשמע דאילו ספיקא דאורייתא מברכין עליו, וכוי ספיקא דאורייתא הוא.

ולעומת זאת הרא"ש דחה ראיה זו דהכי פירושא מצווה שתקנו חכמים לעשות מספק כגון דמאי שהזיקו חכמים לקונה מעם הארץ לעשר מספק אין צריך לברך עליו. ואף על פי שאנו מברכין על שאר תקנות של חכמים וצונו מדכתיב לא תסור, הכא שאני דכיון דלא תקנו כן אלא מספק אין מברכין על כך.

ואם כן לא שייך לדקדק **ה**ספיקא דאורייתא מברכין עליה, שכן לא ממעטינן בזה אלא שאר תקנות חכמים דמברכין עליהם. אך מצווה שאדם מצווה לעשותה מספק כיון דברכות אינן מעכבות מוטב שיעשה המצווה ולא יברך שלא יעבור בלא תשא.

וכן מבואר ברמב"ם (שחיטה יד, ד) וז"ל כלאים הבא מבהמה וחיה וכן בריה שהיא ספק בהמה או חיה צריך לכסות ואינו מברך, עכ"ל.

וכן הביא השו"ע (יו"ד כה, ג) וז"ל כוי שהוא ספק חיה, וכלאים הבא מבהמה וחיה, צריך לכסות דמן ואינו מברך ואין שוחטין אותם ביו"ט, ואם שחטן, אינו מכסה דמן, ובלילה, אם רישומו ניכר, יכסנו, עכ"ל.

ובשאגת אריה (כה) כתב לבאר דעת הסוברים דחייב לברך, כיון דע"כ חייב לחזור ולעשותה מספק, דהא הוי ספיקא דאורייתא לחומרא, וא"כ חייב נמי לברך וציוונו על מצוה זו, דהא **כשם** שנצטוונו לעשות את המצוות בוודאי כן נצטוונו לעשותן אף מספק, ושפיר אומר וצונו שהרי מספק נמי נצטוונו לעשותה, והו"ל לענין ברכה כוודאי בר חיובא. ואף אי אליבא דאמת **נפיק** ידי חובת המצווה מ"מ אין **הברכה** לבטלה, דהא כיון דמספקא לן הרי הוא מצווה לשוב ולעשותה מספק. ולא מבעיא להני ראשונים דס"ל ספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא דאית שפיר, אלא אף לדעת הרמב"ם דס"ל דהא דקי"ל ספיקא דאורייתא לחומרא אינו אלא מדרבנן, שפיר מצי מברך משום דעכ"פ מדרבנן חייב לעשות את המצווה.

וצ"ע דהא הבאנו לעיל **שהוא** עצמו כתב שהעוסק בספק עשה אינו פטור ממצוה, וקשה למה לא נאמר שיש לו וודאי חיוב לעשות המצווה מספק, וא"כ למה לא ידחה מצוה אחרת.

והעירו לי דזה ברור שגם אם הוא מחוייב בתורת ודאי הספק לא נעלם, א"כ עליו להקדים מצוה ודאית למצווה שעוסק בה מחמת הספק, דסו"ס יש כאן ספק.

ספק קרא ק"ש

והנה איתא בשו"ע (או"ח סז, א) וז"ל ספק אם קרא ק"ש, חוזר וקורא ומברך לפניה ולאחריה. אבל אם יודע שקראה, אלא שמסופק אם ברך לפניה ולאחריה, אינו חוזר ומברך, עכ"ל.

ומקור דבריו ברמב"ם (קריאת שמע ב, יג) וז"ל ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ומברך לפניה ולאחריה, עכ"ל.

ובפשטות דבריו תמוהים דהלא דעת הרמב"ם דהעושה מצוה מספק אינו מברך כמו שהבאנו לעיל. ובכס"מ הביא בשם הרשב"א (בשו"ת, שכ) דשמא ס"ל לרמב"ם דכך נתקנה התקנה מתחילה, דכל שהוא חייב לקרות קורא לכתחילה עם ברכותיה.

ובשם הרבינו יונה הביא כע"ז דאמנם אינו חייב מהתורה לקרוא ג' פרשיות, מ"מ אם מסופק אם קרא חוזר וקורא כל ג' הפרשיות.

ספק אם קיים חיובו

הנה כתב במשנ"ב (א) שבשאר מצוות דאורייתא **היכא שמחוייב** לעשותן מספק, כמו טומטום בציצית (או"ח יז, ב) ומילה באנדרוגינוס, **מ"מ** אינו מברך כיון שהברכות הם מדרבנן וספיקא לקולא.

אך יש מהפוסקים שכתבו לחלק דדווקא היכא דהספק אם מחויב כלל במצווה כגון טומטום אינו מברך, אך היכא דמחויב בוודאות במצווה אלא דאינו יודע אם קיים את המצווה, הרי הוא חייב לברך. ומעתה היכא דמסופק אם קיים מצוות לולב או שופר ביום א', הרי שעליו לקיימה בברכה.

אולם בפרמ"ג כתב דמהא דהרשב"א יישב דברי הרמב"ם דברכות ק"ש שאני, ולא כתב דשאני התם שהיה מחויב בוודאות חזינן דלא ס"ל הכי.

וכן הביא רביה מהב"מ (תקפה, ג) בשם הריב"ש דלא ס"ל לחילוק זה, וז"ל אם ספק לו אם שמע תקיעות או נטל לולב ביום ראשון, תוקע ואינו מברך, וביום שני א"צ לתקוע (כ"ה ריב"ש), עכ"ל. וכן נראה בדברי הגר"א דלא ס"ל חילוק זה.

טעות בספירת העומר

והנה אמנם הביא במשנ"ב דהגר"א לא ס"ל חילוק זה, אך מצינו שבמקום אחר הביא חילוק זה. דהנה כתב בשו"ע (או"ח תפט, ו) וז"ל אם פתח ואמר בא"י אמ"ה אדעתא דלימא היום ד', שהוא סבור שהם ד', ונזכר וסיים בה', והם ה', או איפכא, שהם ד' ופתח אדעתא דלימא ד', וטעה וסיים בה', אינו חוזר ומברך, עכ"ל.

ובביאור הגר"א הביא דהטור כתב בשם הראב"ה דיברך, ומקור דבריו במרדכי (סוף"ב דמגילה), שכתב דהיות ובספ"ק דברכות הוי בעיא דלא איפשטא [בפתח אדעתא דחמרא וסיים בדשיכרא], אזלינן גביה לחומרא כמו בספק אמר אמת ויציב, ה"נ כיון **דספיה"ע** דאורייתא חוזר ומברך. אך הב"י כתב דהיות ודעת רוב הפוסקים דספירה בזה"ז אינה אלא מדרבנן, אינו חוזר ומברך.

והנה דעת הראב"ה כשיטת הרבינו יונה הנ"ל שהביא הרא"ש (ר"פ כיסוי הדם). אולם הרא"ש גופיה כבר חלק עליו, וכן **הטור יו"ד** (כח), ובכמה מקומות כתבו הרמב"ם והשו"ע דלא יברך מספק.

ולאור זאת תמה הגר"א על הב"י דאף אי נימא כדברי הראב"ה **דספיה"ע** מן התורה, מ"מ אינו חוזר ומברך. אכן בסי' סז כתב הטור וכן הובא ברמב"ם דקורא ק"ש בברכותיה, וכבר נשאל הרשב"א (שם) על כך, ונדחק בביאור הדבר, וכתב דק"ש שאני שכך הייתה התקנה מעיקרה, ודלא כמש"כ הב"י (סז) דס"ל כדעת הרבינו יונה.

עוד כתב הגר"א ואפשר שזהו טעם של ראב"ה ג"כ לפי הנוסחא שלהם שכתב לומר בספירה שהיום ולא היום, ומשמע מדבריהם דזהו סיום הברכה. וכן משמע בדבריו הנ"ל שכתב דפתח בד' וסיים בה' ולא כ' וסיים אדעתא דה'. וז"ל הראב"ה (תקנו) וצריך לספור ולחזור ולברך, ואע"ג דברכה לאו דאורייתא היא, דכיון דספירה דאורייתא וצריך לספור **לאו מילתא [היא] לספור בלא ברכה**, עכ"ל.

ובספר ירח למועדים (סי' ב) הביא דברי האליה זוטא (תפט, ט) **שג"כ רצה לפרש על דרך הגר"א, וז"ל אם לא שנאמר היום יום א' הוא סיום הברכה, אבל דחה זה על פי מש"כ בשל"ה דעונין אמן קודם שאמר היום, ואם איתא שהספירה היא חלק מהברכה הרי צריך לענות אמן אחרי סיום הספירה.**

והוסיף הגר"א וז"ל ובכנה"ג (סז) חילק בין ספק אם הוא חייב באותו המצוה דאז אינו מברך, כמו בשמיני בסוכה, משא"כ בספק אם עשה המצוה כבר או לא, עכ"ל כוונתו לבאר אופן אחר בדעת הב"י והראב"ה דמדוע ישוב ויספור בברכה, דהא הכא יש ספק אם קיים חיובו ולכן מספק מברך.

אלא דאם כן דבריו צ"ע, דהא לכאורה הא דיש לחלק הוא משום דאיכא חזקת חיוב, וא"כ אף במצווה דרבנן יש **לחזור** ולברך, ואילו הראב"ה כתב להדיא דהא דמברך משום **דספיה"ע** מדאורייתא.

שכח לספור יום אחד

כתב בשו"ע (או"ח תפט, ח) וז"ל אם שכח לברך באחד מהימים, בין יום ראשון בין משאר ימים, סופר בשאר ימים בלא ברכה. אבל אם הוא מסופק אם דילג יום אחד ולא ספר, יספור בשאר ימים בברכה, עכ"ל.

ובביאור הגר"א כתב הטעם דבמסופק יספור בברכה ד"א דספירה בזה"ז דאורייתא, ואמרינן (בפ"ג דברכות) ספק אמר אמת ויציב כו', ואמנם התוס' במנחות והרא"ש ס"ל דספירה בזה"ז אינה אלא מדרבנן, מ"מ כתב דאף אם בוודאי לא ספר מ"מ סופר בשאר הלילות משום דכל לילה מצווה בפנ"ע. אכן תמה הגר"א דכל זה ניהא לדעת הפוסקים דס"ל דבספק דאורייתא מברך, וציין למש"כ בס"י תרפ"ח ובס"י סז, וצ"ע. כוונתו דשם כתב שבשו"ע בכמה מקומות (או"ח יז, יו"ד כ"ח ורס"ה) פסק כהרמב"ם והרא"ש דעל ספק לא מברכים, א"כ קשה למה כאן פסק שמברך.

והנה מקור הלכה זו הוא בתרומת הדשן (לז) שכתב לדון במי שמסופק אם ספר לילה אחד, אם יכול לספור אחרי כן בברכה. וכתב דמכאן ואילך יספור בברכה, ואמנם אם שכח וודאי יום אחד נוהגין כדעת הבה"ג דמעתה שוב אינו סופר בברכה, מ"מ היכא דמסופק ניתן לסמוך על הראשונים דס"ל דאף אם שכח יום אחד יכול להמשיך ולספור בברכה.

והטעם לכך דמצא בספר או"ז הגדול דהראב"ה סבר **דספיה"ע** בזמן הזה דאורייתא, וא"כ עליו לשוב ולספור כמו גבי ספק אם אמר אמת ויציב ספק לא אמר דחוזר משום דהוי דאורייתא. ואמנם התוס' במנחות והרא"ש בשם ר"י סבירא להו דספירה בזמן הזה אינה אלא מדרבנן וזכר למקדש, מ"מ הא אינהו נמי סבירא להו, דבכל לילה איכא מצווה בפני עצמה, וא"כ שפיר סופר בברכה, ומי מזיקנו דבהא ניזיל בתרייהו ולא בהא ונדקדק כולי האי, הא כתבו הגאונים דהזכרת השם בברכה לבטלה, אינה אלא מדרבנן.

ועל כך תמה הגר"א דהא תינח לדברי הרבינו יונה דהיכא דמקיים מצווה דאורייתא מספק מברך, אך לדין דמספק אין מברכים משום דאין הברכה מעכבת, א"כ אף לדעת הראב"ה דספה"ע מהתורה אינו יכול לברך.

עוד יש להעיר בזה, דלכאורה החשבון של התה"ד הוא שבין למ"ד ספה"ע בזה"ז דאורייתא ובין למ"ד דרבנן יכול לברך מספק. שלא מבעיא אם ספה"ע דאורייתא בוודאי יכול לברך, משום דספק לחומרא, אלא אפילו אם נחשוש לשיטת התוס' שאינו אלא דרבנן, אבל הם גם סוברים שאפילו בוודאי חסר יום אחד יכול להמשיך ולברך. וקשה מה בכך שלפי תוס' ממה נפשך יכול לברך, הרי אנחנו חוששים לשיטת הבה"ג שאם חסר יום אחד אינו יכול לספור בברכה, א"כ במקרה של ספק אם נחוש לשיטת התוס' שספה"ע בזה"ז אינו אלא דרבנן אינו יכול לחזור ולספור בברכה.

ויתכן דהתירו"ד יישב זאת בסיום דבריו וז"ל דמי מזיקני וכו' ולדקדק כולי האי, מאחר דכתבו הגאונים דהזכרת השם בברכה לבטלה, אינו אלא מדרבנן, עכ"ל. ר"ל שמשו"ה אינו חייב לחשוש לכל השיטות, דהיינו לחשוש לדעת הבה"ג שאם חסר יום אחד אינו חוזר ומברך, ולחשוש לתוס' שבספק אינו חוזר ומברך משום דהוי ספק דרבנן, היות ולשיטת התוס' **עצמם** יכול להמשיך לספור בברכה אפילו בוודאי שכח.

ולפי"ז יתכן ליישב קושיית הגר"א דאמנם אנו חוששים להני דס"ל דאין לברך על מצוה שמקיימה מספק, אך בנדו"ד שיש גם שיטת תוס' שחולק על הבה"ג, ויש צד שאפילו להבה"ג מותר לברך, לכן שפיר מברכים.

ספק ספיקא לחומרא בברכות

והנה דנו האחרונים האם הא דקי"ל בעלמא דספק ברכות להקל שייכא אף בספק ספיקא, כגון מי שאכל בריה שהיא ספק כזית. דהנשמת אדם (ה, ו) ס"ל דאמרינן ספק ברכות להקל אף בס"ס. והוכיח כן מדברי התירו"ד (הנ"ל) דנזקק לבסס דבריו על דברי הראב"ה דהוי ספק דאורייתא, **הרי** אף אי נימא דספירה בזה"ז דרבנן, מ"מ יכול לברך על כך דהוי ס"ס שמא לא דילג כלל, ואת"ל דדילג, שמא קיי"ל כתוס' דאף בדילג יום אחד מברך, ובהכרח דאף במקום ס"ס אמרינן ספק ברכות להקל.

ובמשנ"ב (רטו, כ) הביא בשם האחרונים דאף היכא דאיכא ספק ספיקא אי בעי ברכה, כגון ספק אכל כזית, ואת"ל לא אכל שמא ההלכה היא דעל בריה מברכין אף באכילת פחות מכזית, מ"מ נקטינן דספיקו להקל ולא יברך.

אולם מאידך גבי **ספיה"ע** כתב בשו"ע דמי ששכח לספור ספיה"ע ונזכר ביום, ממשיך לספור מכאן ואילך בברכה. וכתב בשער הציון (מה) דהיינו טעמא משום דהוי ספק ספיקא לחיובא, ספק דבדיעבד יכול לספור ביום, ואת"ל כהני פוסקים דס"ל דליכא ספירה ביום, הלא לדעת רבים מהפוסקים אין הימים מעכבים זה את זה.

ועל דרך זו כתב במשנ"ב (תפט, לח) לבאר הא דכתב השו"ע דאם מסופק אם דילג יום אחד ולא ספר, יספור בשאר הימים בברכה, דהיינו מטעם ספק ספיקא. ומעתה נמצאו דברי המשנ"ב סתרי אהדדי.

ושמעתי שיש לחלק בין היכא שהספק ספיקא הוא בברכה עצמה, שאז אמרינן ספק ברכות להקל, לבין היכא שהספק הוא בהמצוה, דאז אמרינן שהספק ספיקא מכריע שיש חיוב וממילא יכול לברך.

וביותר יקשה, דבשער הציון (שם רטו, כא) הביא מקור לדבריו דאף בס"ס אינו מברך, מדברי החיי אדם (ה). והלא החיי אדם הוכיח **מספיה"ע** דאין אומרים ס"ס לחייב בברכה, מהא דחייב התרוה"ד להמשיך לספור בברכה משום דנקט כדעת הראבי"ה, אך לא משום ספק ספיקא, וא"כ כיצד נקט במשנ"ב דטעם התרוה"ד הוי משום ספק ספיקא, וצ"ע.

ושמעתי ליישב דאולי אע"פ שהחיי אדם באמת הוכיח מהתרוה"ד שלא נקט מחמת ס"ס, אבל הח"ח למד שדעת השו"ע בנויה על ס"ס בלי הראבי"ה. ויתכן שהוכיח זה מקושיית הגר"א על השו"ע.